

JASPERS FILOZÓFIÁJA

„Miatán felébredt bennem a csodálkozás, azt kérdezem, hogy mi is az, ami tulajdonképpen van; mert minden továtúnik; nem voltam kezdetben és nem leszek végül; még a kezdet és a vég között is a kezdet és a vég után kutatok.”

„Erre a kérdésre olyan feleletet szeretnék, amely tartást ad számomra. Mert tudatában helyzetemnek, amelyet sem fel nem fogok maradék nélkül, sem át nem látok a maga eredetében, meghatározatlan félelem fog el... Olyan dolgokkal törődöm, amelyekről nem tudom, hogy fontosak-e valójában... Megijedek a gondolattól, hogy valami örökre elveszett a számomra, ha most nem ragadom meg és mégsem tudom, hogy mi az. Keresem azt a létet, amely nemcsak eltűnés.”

Fenti sorok Jaspers főművéből, az 1932-ben megjelent háromkötetes Filozófiából valók. Hogy a bennük kifejezésre jutó kérdés nem közömbös a keresztény katolikus gondolkodás számára sem, az Szigeti Endre „Hit és filozófia Jaspersnál” című, a Vigilia múlt év decemberi számában megjelent cikkének ismeretében nem lehet kétséges számunkra. Ezért bizonyára az sem lesz érdektelen, ha tovább követjük Filozófiája gondolatmenetét s azt vizsgáljuk, hogy „a hitről, Istenről, a lélekről vagy éppen a kereszténységről vallott nézetei” — amelyeket Szigeti Endre cikke elsősorban elemez — hogyan gyökereznek filozófiai rendszerében, illetve hogyan kapnak benne magában helyet, szépen példázva filozófiájának és hitnek nemcsak Jaspers gondolkodásában fellelhető szoros kapcsolatát.

Jaspers az egzisztencialista filozófia jellegzetes alaphangját üti meg, amikor főművének bevezetőjében ezt írja a filozófiával való foglalkozás értelméről: „Egy minden ízében kérdésessé vált világban megkíséreljük, hogy filozofálva irányt tartsunk, anélkül, hogy a célt ismernénk.” A Filozófia első kötetének címe: „Filozófiai tájékozódás a világban”. Annak megfélemlően, hogy a filozófiában „irányt tartunk”, anélkül, hogy tudnánk, merre: a világban való tájékozódásnak Jaspers értelmezésében sohasem lehet feladata, hogy enciklopédiát adjon, vagyis minden tudás összefoglalását valamilyen harmonikus és tökéletes világképpé — a filozófia azt kísérli meg, hogy „a határonkon végbevigye az ugrást”. Milyen határokról és miféle ugrásról van itt szó? A válaszhoz a Kantból kiinduló jaspersi ismeretelmélet felvázolására van szükség, amire ugyancsak a Filozófia első kötetének tanulmányozása nyújt lehetőséget.

Jaspers Kant nyomán kifejti, hogy a tárgyi kategóriákban való gondolkodás (a térbeli egymásmellettség, az időbeli egymásutániség, valamint az oksági összefüggések alapján történő megismerés, amely a világ tárgyait értelmünk számára hozzáférhetővé teszi) nem teszi lehetővé a tulajdonképpeni lét, Kant kifejezésével a magánvaló lét felfogását. A lét a maga valóságában és teljességében túl van tudásunk határán; számunkra csak a jelenségek adóttak. A különböző tudományok csak ezeket a jelenségeket vizsgálhatják eredményesen, de egységes világképet nem adhatnak, mert ez már több volna, mint ami a térben és időben megjelenő dolgok törvényszerűségeinek a megállapítása révén az emberi értelem számára elérhető. Ugyancsak az értelem határain túl elterülő tartományt alkotnak az olyan problémák, mint az egyes ember életének a célja, vagy a vallás tételei Istenről. Ugyanis sem az élet értelme, sem Isten nem jelenik meg térben és időben, s így nem vonható az oksági törvények uralma alá. Megismerésünk határainak kijelölésében Jaspers Kant filozófiáján is túlesz. szerinte ugyanis azt sem lehet racionálisan feltárni, hogy miben áll a valóságos lét megismerhetetlensége,

hiszen ezzel már túlmennénk az egyes tárgyak ismeretén és valamiféle általános létismeret birtokába jutnánk. Amint a Bevezetés a filozófiába című népszerű művében írja: „Létezésünk jelenség-voltára Kant derített teljes világosságot. Ha ez a tudás nem is kötelező érvényű, hiszen nem tárgyi értelemben, hanem csak transzcendálva — (a tapasztalati-tárgyi világon túllépve) — látható be, az az ész, amely egyáltalán képes a transzcendálásra, nem tudja magát kivonni a hatása alól.” Előttünk vannak tehát értelmünk határai, határok, amelyekhez a filozófiának el kell vezetnie az embert, hogy belássa: a tapasztalható tárgyak birodalmából, csak ugrással juthatunk tovább a lét valóságához, nem pedig értelmi következtetésekkel. S mivel a másik birodalomba értelmünk világa nem kísér el, azért ott titok lappang, és nem szerezhethetünk semmiről bizonyosságot a szokványos értelemben. Az ugrás az embernek magányosan kell véghezvinnie, semmiféle általánosan érvényes szabály vagy tanítás sem segíti, hiszen az értelemmel felfogható volna.

Ezek után nem csodálkozhatunk azon, ha Jaspers nem tartja kielégítőnek sem a hagyományos zárt filozófiai rendszerek, sem a művészet, sem a vallás világképét. Szembeszáll velük a magányosan gondolkodó, minduntalan felderíthetetlen szituációkba kerülő ember álláspontjáról, aki átéli a világ benső diszharmoniaját, kérdésességét anélkül, hogy általánosan érvényes igazságokban megnyugodhatnék.

Jaspers a zárt filozófiai rendszerek közül a pozitivizmust és az idealizmust bírálja részletesen. Gondolatmenetének ismerete megkönnyíti a jaspersi egzisztencializmus sajátos álláspontjának megértését. Jaspers szerint a pozitivizmus a magánvaló létezőt a tárgyi létezéssel azonosítja, azt hirdeti, hogy okozati összefüggésekkel minden feltartható, és nem hagy helyet a megismerhetetlen számára. Eszményképe mindennek könnyű előállíthatósága. Az idealizmus viszont csak a szellem létét ismeri el, a szubjektumnak elsőbbséget ad az objektummal szemben; igaz valóságot csak az eszmei létezőknek tulajdonít, a létezőknek pedig csak olyan mértékben, amennyire azok az eszmékből részesednek. A két világnézetben közös, hogy csak az általánost és az egészet tartják szem előtt, az egyest ezzel szemben csak mint az általános pusztá konstellációját, vagy mint az átfogó egység önállóan tagját tárgyalják. Jellemző továbbá ezekre a filozófiai rendszerekre, hogy elvileg mindent tudni vélnek és az igazság illuzórikus birtokában azt hiszik, megtakaríthatják a titkokkal és a le nem zárt valóság félelmisségével való nyílt szembenézést. Legfőbb bűnük pedig az, hogy általános törvényekkel akarják helyettesíteni az egzisztencia felelős döntéseit a történelmileg egyszeri szituációkban.

Ha Jaspersnek a pozitivizmust és az idealizmust illető bírálata sok tekintetben jogos is, látnunk kell, hogy a filozófus rajtuk keresztül — összhangban imént bemutatott ismeretelméletével — elhatárolja magát minden tartományos igényű filozófiától, amely az általános, a törvényszerű megragadására törekszik. Nem jár jobban a művészet és a vallás sem, az egzisztencialista filozófia szemléletétől ezeket is szakadék választja el. A művészet ugyan közvetlen beteljesedést nyújt az ember számára, amit a filozófia sohasem tud elérni, de e célból egy, a valóságos világtól elválasztott második világot hoz létre, a műalkotások világát, amelyből az ember annál vigasztalanabban és elhagyatottabban tér vissza a valóságba, minél mélyebb volt művészi élvezete.

A filozófia Jaspers szerint nem fogadhatja el a vallás álláspontját sem, mindenekelőtt a hagyományos, tételes vallásokét. Mert amíg a vallás a történelmi kinyilatkoztatásra hivatkozik és az egyház közösségébe való belépést, valamint engedelmisséget követel, továbbá az imában és a szertartásokban reális viszonyba lép az istenséggel, az állítván, hogy ő az egyedül érvényes út, addig a filozófia számára nem létezik olyan történelmi esemény, amelyet egyoldalúan előnyben részesítene, mert számára minden az egyetlen Abszolútum nyelvélő válhat, A filozófus nem ismer semmilyen kötelező kö-

zösséget sem, hanem ehelyett mint független önlét egy másik egzisztenciával lép szerető kommunikációra; ugyancsak nem lát lehetőséget az elrejtett istenséggel való tetszés szerint megismételhető kapcsolatra; határtalan mindent-megkérdőjelezésében semmit sem ismer el végérvényes objektivitásnak, és nem hisz a túlvilági létben való elmerülésben, ha az nem ölti az aktív evilági „bevetés” formáját; nem hisz semmilyen Istennek szóló szeretetben, ha az nem az egyes ember iránti szeretetben valósul meg.

A világban való tájékozódás módjait: a tudományok, a zárt filozófiai rendszerek, a művészet és a vallás nem biztosíthatnak Jaspers szerint megnyugvást számunkra, mert nem adnak választ az egyes ember problémáira, és mert megismerő képességünk határán amúgy is kudarcot szenvednek. Így a filozófia számára a továbbhaladás egyetlen lehetséges útja marad fenn: az ugrás az egyes ember létezésének különleges módjába, az egzisztenciába. Az egzisztencia filozófiáját Jaspers főművének második részében fejti ki „Az egzisztencia megvilágítása” címmel. A cím arra utal, hogy az egzisztencia megismerése nem, csak megvilágítása lehetséges. Az egzisztencia ugyanis nem azonos az ember térben és időben megjelenő létezésével, „ittlét”-ével, hanem azon túl van, transzcendens, ezért értelmünk számára nem hozzáférhető. Így természetesen meghatározás sem adható róla.

Hogyan jellemezhetjük mégis a jaspersi filozófia központi fogalmát? Az egzisztencia Jaspers szerint feltétlen, abszolút individuális centrum az emberben. Szigeti Endre találó jellemzése szerint: „Az egzisztencia nem objektív... és nem is pusztá szubjektivitás: valamiképpen túl van az alany és a tárgy széthasítottán, ami a világra egyébként annyira jellemző. „Mint-hogy racionális fogalmakkal nem ismerhető meg, nem is közölhető általuk. Az ember életét csak mint lehetőség kíséri, amelyet megvalósít, vagy amellyel szemben csodót mondhat. Ezért az egzisztencia filozófiája arra hívja fel az embert, hogy szabad és feltétlen döntést hozzon önmaga megvalósítására, mégpedig anélkül, hogy megismerhetné önmagát és általánosan alkalmazható cselekvési maximák állnának rendelkezésére s így megfosztja őt a saját cselekedeteiért való felelősségtől.”

Látnivaló, hogy Jaspers — miközben az a célja, hogy az embert tartalmas döntésre és értelmes cselekvésre szólítsa fel egy szerinte abszurd világban — valójában nem tud útbaigazítást adni a tartalmat illetően, maga az egzisztencia is üres kategória. Másrészt Jaspers sajátos módon erőforrásokká változtatja az ember általa megállapított korlátait. Minél kevésbé kapja ugyanis az ember készen döntéseinek tartalmát a társadalom- vagy a vallásmegszabta erkölcsi normák formájában, annál nagyobb értéket kap elszánt-sága önmaga megvalósítására. Kérdés azonban, hogy ilyen körülmények között mivé teszi önmagát. Az ember Jaspers szerint sem találhatja meg a végső értelmet önmagában. Ezért egzisztenciáról, mondja, csak a Transzcendenciáról, az istenségre való vonatkozásban beszélhetünk. A Transzcendenciát megtapasztalhatjuk az egzisztencia szabadságában és abban, hogy döntései valami feltétlenre irányulnak. Az egzisztencia ugyanis csak olyan pillanatokban valósul meg az ember életében, amikor eltölti a bizonyosság: ez az, amit én magam akarok, ezt az örökkévalóság számára teszem, itt valamilyen abszolút döntést hoztam.

A szabadság annyira hozzátartozik az egzisztencia fogalmához, hogy fel is cserélhető vele. Ezért az ember éppúgy vállalhatja, vagy nem, mint magát az egzisztenciát és vele együtt a vonatkozást a Transzcendenciára. Jaspers népszerű munkája, a Bevezetés a filozófiába, amely a Filozófiánál jóval később, a második világháború után keletkezett, így fejti ki Isten, az egzisztencia, valamint a szabadság fogalmának összefüggését (megjegyzendő, hogy Jaspers későbbi, népszerű művében inkább Istenről, korábbi Filozófiájában pedig inkább Transzcendenciáról, istenségről beszél): „Az ember vonatkozottsága Istenre nem valamely természettől adott tulajdonság. Minthogy nem másban, mint a szabadsággal való egységben van, csak akkor villan

fel az egyes ember szeme előtt, amikor véghezviszi az ugrást létének pusztá vitális állításától önmagához, azaz oda, ahol a világtól voltaképp szabadon, először igazán nyitott a világ számára, ahol független lehet a világtól, mert Istenhez kötve él. Isten olyan mértékben van számomra, amilyen mértékben valóságos egzisztencia vagyok". Így Jaspers a Bevezetés-ben. S ha most még egy ideig a népszerű munka alapján tárgyaljuk felfogását az egzisztenciáról, ezt azért tesszük, hogy megmutassuk az olvasónak, hogyan alakult a későbbiekben (vagy amiről itt szintén szó van, hogyan fogalmazódott meg nagyobb közönség számára) egzisztenciának és Transzcendenciának a Filozófiában eléggé homályosan értelmezett viszonya.

Az ember szabadsága a népszerű munka szerint „vezetés után kiált”. S itt Jaspers érdekes módon újabb „filozófiai hittételt” konstruál, amelyről a „Filozófiai hit” című könyvében még nem olvashattunk (lásd Szigeti Endre cikkét), jöllehet a Bevezetés alapjául szolgáló, 1949-ből való előadások csak két évvel későbbiek azoknál, amelyek a Filozófiai hit tartalmának magvát adják. Az újabb, immár negyedik, „filozófiai hittétel” így hangzik: „Az ember képes Isten vezetésével élni”. (A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Jaspers a Bevezetésben még egy filozófiai hittételt mond ki, amely szerint: „Az ember véges és befejezhetetlen”. Erről természetesen szó esik a Filozófiai hit című munkában, csak nem kerül sor tételszerű megfogalmazásra.)

„Isten vezetése” — és ez nagyon fontos — „magán a szabadságon keresztül történik”. Jaspers itt okot lát arra, hogy elvesse a kinyilatkoztatást, és a különböző vallásoknak azokat a tanait, amelyek kötelezően és mindenki számára egyformán előírják, mit értsen Isten vezetésén és ezzel az embert felmentik saját ítéletének felelőssége alól. „Isten szava, mint ítélet az ember tette fölött nem jut másban kifejezésre az időben — (értsd: evilági létünkben) — mint az ember saját ítéletében érzései, motívumai, cselekedetei fölött.” Az ellenvetésekre Jaspers így felel: „A papok gyakran illetik az önkényesség vádjával az egyes embert, aki filozófiával viszonyul Istenhez. Nekik azt kell felelni: filozófál egy ember akkor hiszi, hogy Istennek engedelmeskedik amikor bizonyossága mélyről jön, anélkül, hogy objektív garanciája volna arról, hogy mit akar Isten; sokkal inkább állandó kockázat jut osztályrészéül. Isten az egyes emberek szabad elhatározásain keresztül hat.” Alig szükséges megjegyeznünk, hogy a „mélyről jövő bizonyosság” rendkívül homályos formulája tág tért nyit az önkényességnek annak megítélésében, hogy valaki Istennek engedelmeskedik-e valamely tétével, vagy sem. Jaspers szerint azonban a bizonytalanság maga is pozitív tényező állandóan felelős döntésekre készteti az embert s így hozzásegíti ahhoz, hogy önmagává, vagyis egzisztenciává váljék. Mert „Embernek lenni annyit tesz, mint emberré válni”. Ám hiába a szép és olyannyira dialektikusnak tűnő megfogalmazás, óhatatlanul kikíváncozik belőlünk az ellenvetés: nem mindegy az, hogy milyen emberré? Mert erre nézve az egzisztencialista filozófiától, amelyben minden lényeges ponton hiányoznak a tartalmi kritériumok, nem kapunk semmiféle támpontot.

Jaspers szándéka mindenesetre az, hogy az egzisztencia szabadságát elhatárolja az önkénytől, számot vessen a „minden új választásban jelen lévő” kötöttséggel a „történeti alaphoz”, vagyis bizonyos determinációval, valamint az erkölcsi normákkal. Sőt lehetségesnek tart „valódi koincidenziát a világ objektív intézményei (köztük az egyház) iránt és az Isten eredetileg megtapasztalt akarata iránti engedelmeség között”. Megállapítja azonban, hogy ezért a koincidenziáért állandóan küzdeni kell.

Az embernek mint egzisztenciának a cselekedeteiben „Isten vezetéséhez” hasonlóan szerepet játszik a Bevezetésben a „feltétlen követelmény” — a feltétlenség már a Filozófiában is az egzisztenciáról szóló tanítás fontos alkotórésze — amely „úgy lép hozzám, mint valódi énem követelése pusztá létemen”, vagyis ismét olyan tényezővel van dolgunk, amelynek segítségével

a puszta létezőből egzisztenciává lehet az ember, mely azonban ugyancsak nem nyújt tartalmi útmutatást. Világos lesz ez abból, amit Jaspers a feltétlenség jellemzőjének tekint: „A feltétlenség nem ígylet, hanem egy felfoghatatlan mélységből reflexió révén feltűnő elhatározás, amellyel azonos vagyok.” A feltétlenség a határhelyzetekben (ilyen a halál, a szenvedés, a harc és a bűn), valamint az önmagunkhoz való hűség veszélybe kerülésekor jelentkezik. A határhelyzetek, amelyeket az ember mint puszta létező — sikertelenül — el akar kerülni, az egzisztencia megvalósításának újabb eszközei.

Az egzisztencia kiteljesedésének még egy fontos módjáról kell szólnunk. Jaspers azt tartja, hogy az ember saját valódi önlétét csak más egzisztenciákkal való szellemi kommunikáció, bensőséges kapcsolat révén érheti el. Ebben a saját önlét „szerető küzdelemben” áll a másik önléttel, s mindkettő maradéktalan nyíltsággal lép fel. Az emberek közti kapcsolat csaknem minden formájában eumélyűhet az először külsőséges viszony egzisztenciális kommunikációvá. A filozófia művelése szempontjából különösképp elengedhetetlen a kommunikáció, mert a „magányosságból nem lehet filozofálni. Minden filozófiai igazság eredete a kommunikációban van. Az egzisztenciák szerető küzdelme azonban nem szünteti meg minden lét alapvető széttörtségét, s ezért nem vezet valamiféle végérvényes igazsághoz. Így az egzisztenciális kommunikáció egyúttal kifejezi az igazság befejezhetetlenségét az időbeli létezésben. Egy másik szépséghibája az, hogy mindig csak két ember között jön létre, s így nem válhat valódi közösséggé, jöllehet Jaspers többek között a vallási közösség pótlékaul szánta. Így nem szünteti meg az ember eredendő magányosságát, sőt feltételezi: „Valahányszor a kommunikáció feloldja a magányt, új magányosság születik, és az nem tűnhet el mindaddig, amíg én magam mint a kommunikáció előfeltétele létezem. Akarnom kell a magányt, ha saját eredeti mivoltomat és a legmélyebb kommunikációt vállalni merem.”

A kommunikáció ismeretében fő vonásaiban előttünk van az „egzisztencia megvilágításának” folyamata. E folyamatba ugrás útján jutottunk, mégpedig a világban való tájékozódás különböző, azt lehet mondani, csődbe jutott formáiból. Láttuk továbbá, hogy az „egzisztencia megvilágítása” csak a Transzcendenciával való összefüggésben képzelhető el. Ezzel Jaspers újabb ugrást készít elő: az ember belső világából az Abszolútum birodalmába való ugrást.

Maga az Abszolútum nem egészen objektív azonban az egzisztencialista metafizikában (Jaspers filozófiájának harmadik része), mert levezetése az egzisztencia szubjektivitásához kötött. (Fordítva, amint Szigeti Endre helyesen rámutat, az egzisztencia épp a Transzcendenciára való irányulása miatt nem teljesen szubjektív.) A jaspersi metafizika azt a folyamatot mutatja be, ahogyan az egzisztencia a transzcendens Egyhez, aki minden lét eredete, felemelkedik. A felemelkedésnek Jaspers szerint három módja van.

Az első a fogalmi túlmenés a világ tartalmain, azaz transzcendálás. Ez az eljárás az ún. negatív teológiához hasonló és abban áll, hogy gondolkodásunk kategóriáit, amelyek valójában csak a világi, térben és időben megjelenő dolgok felfogására alkalmasak, átvisszük az Abszolútumra. Ezt azonban nem tehetjük közönséges módon, hanem csak úgy, hogy ellentmondó kategóriákat alkalmazunk rá (pl. a végeességet és a végtelenséget együtt), hogy gondolkodásunk körben újra, s hogy a kategóriákat, végül is visszavesszük, vagyis tulajdonképpen újra és újra kudarcot valló gondolkodási eljárásokkal. A másik megközelítési mód az egzisztenciának a Transzcendenciához való viszonylatain keresztül történik, de ez nem egyértelmű: dac, odaadás, az Istentől való elhagyatottság érzése dialektikusan változnak e megközelítésben, mert az istenség semmilyen egzisztenciális kapcsolatban nem lép elő a maga elrejtettségéből. Végül a harmadik lehetőség az Abszolútum fel-

fogására: Isten rejtjeleinek az olvasása. Amint ezt Szigeti Endre cikkében részletesen megtaláljuk, a világ minden dolga rejtjellé lehet az egzisztencia számára, utalhat az elrejtett Transzcendenciára. A rejtjelek azonban csak hivatást jelentenek a Transzcendenciáról, általuk semmi bizonyosat nem tudhatunk meg róla. Az út a tulajdonképpeni léthez nem egyenes és nem vezet semmilyen definitív eredményhez a jaspersi metafizikában: „Az elrejtett Isten mindig jobban eltávolodik tőlem, ha általánosan és egyszersmindenkorra akarom felfogni és rögzíteni Őt magamnak...” Az egzisztencia számára azonban maga a meghíúsulás, a kudarc is rejtjellé lesz, a világ abszolút kérdéssége is Isten létezésére utal.

Jaspers második nagy filozófiai művében, Az igazságról címűben Stegmüller, „A jelenkori filozófia fő irányai” szerzője szerint mindenekelőtt három új mozzanat lelhető fel a Filozófiához képest: „Először egy új fogalom, amely Jaspers filozófiájának éppenséggel központi fogalmává válik, ti. az Átfogó; másodsor az a jelentés, amelyet az ész mint az egzisztencia ellenpólusa és kiegészítője kap meg; harmadszor minden lényeges filozófiai kérdésfeltevésnek az igazságprobléma fényében való vizsgálata.”

A felsorolt három mozzanat közül most csak a legfontosabbal, az Átfogóval foglalkozunk, ezzel „a sajátos, többértelmű fogalommal”, ahogyan Szigeti Endre jellemezte. Vele Jaspers megintcsak a „tulajdonképpeni létet” igyekszik megközelíteni. Szigeti Endre jellemzése mellett hadd álljon itt végezetül az Átfogónak néhány speciálisan ismeretelméleti-filozófiai vonása, amelyet a nagyobb érthetőség kedvéért ismét a népszerű filozófiai mű alapján mutatunk be.

Az Átfogó elmélete megismerésünk korlátozott voltának tudatából adódik Jaspers számára. Ha a lét után kutatunk, mindig csak létező dolgokkal találkozunk, amelyek megismerésünk tárgyai, amelyekkel mint szubjektumok állunk szemben. Így a lét számunkra szubjektum és objektum viszonyára szakad szét. A lét azonban „a maga egészében sem nem szubjektum sem nem objektum, hanem kell, hogy az „Átfogó” legyen, amely ebben a viszonylatban megjelenik”. Megismerésünkben továbbá mindig csak egyes tárgyakkal találjuk szembe magunkat, a lét a maga valóságában csak minden tárgy Átfogója lehet, amelyben „minden más előfordul”. Ez a gondolat, fejti ki Jaspers, „nem vezet valamilyen újabb tárgyhöz és így a világról való szokásos tudás értelmében üres. De formája révén határtalan lehetőségeket nyit meg számunkra... átalakítja a tárgyiség értelmét, amennyiben felébreszti bennünk a képességet, hogy kihalljuk a jelenségekből azt, ami a tulajdonképpeni lét”. Végül Jaspers az Átfogóról szóló tanítást összekapcsolja a rejtjelek elméletével: „A metafizika révén a Transzcendencia átfogóját halljuk. Ezt a metafizikát rejtjel-írásként értjük”.

A metafizikának, akárcsak Jaspers egész filozófiájának, egyik tétele sem bizonyítható a szokásos tárgyi értelemben. Hogy elfogadjuk-e ezeket, vagy sem, az filozófiai hit és állásfoglalás kérdése. S ez az a pont, ahol leginkább nyilvánvalóvá válik hit és filozófia elválaszthatatlan összefonódása Jaspers gondolatrendszerében. Így válik Szigeti Endre többször idézett cikke, amely tanulmányunk kiinduló pontja volt, egyben tanulmányunk folytatásává, megfelelően annak, hogy Jaspers filozófiája, amely az el nem tűnő lét (valás és filozófia közös gyújtópontja!) kereséséből indul ki — vallásfilozófiába torkollik. Úgy hisszük, hogy bár Jaspers gondolatrendszere sok ellenvetést válthat ki a katolikus olvasóból, aligha lehet közömbös számára. Az út, amelyet a gondolkodó megjárt, tanulságos akkor is, ha nem kívánunk vele együtt haladni rajta. Fontos az, aminek elvetésére tanít: a problémátlan megnyugvás elvetésére, amely azt hitelné el velünk, hogy már birtokoljuk az igazságot valamilyen végérvényes tudás formájában, és nem kell többé erőfeszítéseket tennünk az elérésére.